

UN'S SPECIAL PROGRAMS FOR CENTRAL ASIA

Oybek Abdimuminov

Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences, Associate Professor, Research Fellow Scientific and Educational Monument Complex named after the First President of Uzbekistan Islam Karimov under the President of the Republic of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: oybek_abdimuminov@yahoo.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Central Asia, UN, preventive diplomacy, economics, politics, public life, cooperative relations, environmental issues, reforms.

Received: 16.01.24

Accepted: 18.01.25

Published: 20.01.25

Abstract: The article highlights the activities of a number of special UN programs aimed at further development of political, economic, social and cultural cooperation with the countries of the Central Asian region. The cooperation of the Central Asian countries with UN programs on sustainable development in the region was also analyzed.

БМТНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁГА ОИД МАХСУС ДАСТУРЛАРИ

Ойбек Абдимўминов

тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, илмий ходим

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислам Каримов номидаги илмий-маърифий ёдгорлик мажмуаси

Тошкент, Ўзбекистон

E-mail: oybek_abdimuminov@yahoo.com

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Марказий Осиё, БМТ, превентив дипломатия, иқтисодиёт, сиёсат, ижтимоий ҳаёт, ҳамкорлик алоқалари, экологик муаммолар, ислохотлар.

Аннотация: Мақолада БМТнинг Марказий Осиё минтақаси мамлакатлари билан сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳамкорлигини янада ривожлантиришга қаратилган бир қатор махсус дастурлари фаолияти ёритиб берилган. Шунингдек, Марказий Осиё мамлакатларининг минтақани барқарор ривожлантириш масалалари юзасидан БМТ дастурлари билан ўзаро ҳамкорлиги таҳлил қилинган.

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ ООН ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Ойбек Абдимуминов*Доктор философии (PhD) по истории, доцент, научный сотрудник**Научно-просветительский комплекс памятников имени Первого Президента Узбекистана**Ислама Каримова при Президенте Республики Узбекистан**Ташкент, Узбекистан**E-mail: oybek_abdimuminov@yahoo.com*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Центральная Азия, ООН, превентивная дипломатия, экономика, политика, общественная жизнь, отношения сотрудничества, экологические проблемы, реформы.

Аннотация: В статье освещена деятельность ряда специальных программ ООН, направленных на дальнейшее развитие политического, экономического, социального и культурного сотрудничества со странами Центральноазиатского региона. Также было проанализировано сотрудничество стран Центральной Азии с программами ООН по вопросам устойчивого развития региона.

Кириш

Марказий Осиё республикаларида БМТнинг ўн бешдан ортиқ ихтисослашган ташкилотлари, ўнга яқин дастурлари, жамғармалари ва бошқа тузулмалари фаолият олиб бормоқда. Улар Марказий Осиё давлатларида барқарор ривожланиш, овқат хавфсизлиги, инсон ҳуқуқлари, эко тизимларини муҳофаза қилиш, саноатни ривожлантириш, таълим, фан ва маданият, сайёҳлик, соғлиқни сақлаш, иқтисодий ривожланишга кўмаклашиш каби масалаларда ҳамкорлик олиб бормоқда.

БМТнинг Марказий Осиёга оид ўнга яқин махсус дастурлари ташкил этилган. Мазкур дастурлар Марказий Осиёда превентив дипломатия, минтақа иқтисодиётини ривожлантириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, наркотиклар ва жиноятчиликнинг олдини олиш, Оролбўйи минтақаси учун Инсон хавфсизлиги бўйича кўп томонлама шерикликни йўлга қўйиш масалаларига қартилган.

Марказий Осиёда превентив дипломатия бўйича минтақавий марказ

Замонавий халқаро муносабатлар шароитида Марказий Осиёда янги тенденциялар вужудга келди. Глобал ва минтақавий ўзағаришлар шароитида Янги Марказий Осиё муҳимти шаклланди. Минтақа ташқи сиёсати бўйича экспертларнинг таъкидлашича, “янги геосиёсий шароитда Марказий Осиё Буюк Ипак йўли даврида минтақа эгаллаган ўринни – Шарқ ва Ғарб, Шимол ва Жанубни боғловчи кўприк, турли иқтисодий манфаатлар чорраҳаси мақомини яна ўзига қайтармоқда. БМТ Бош котибининг Марказий Осиё бўйича махсус вакили, Марказий Осиёда превентив дипломатия бўйича минтақавий марказ раҳбари Каха Имнадзенинг таъкидлашича, “Марказий Осиё кўп жиҳатдан минтақавий

ҳамкорликнинг ноёб модели ва минтақада яшовчи барча халқлар фаровонлиги йўлида яхши кўшничилик муносабатларини қуриш борасида дунёнинг бошқа минтақалари учун намуна бўла олади” [11].

БМТнинг Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази (ингл. *United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia (UNRCCA)*) 2007 йилда Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон ташаббуси билан БМТ Сиёсий ва тинчликни мустаҳкамлаш масалалари бўйича департаментининг махсус сиёсий миссияси сифатида ташкил этилган. Бу БМТнинг профилактик дипломатияга бағишланган биринчи тузилмаларидан бири бўлиб, сиёсий ваколатга эга ва минтақавий даражадаги масалалар билан қамраб олинган.

БМТнинг Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази расмий ваколатхонаси Туркменистоннинг Ашхобод шаҳрида жойлашган. Минтақавий марказ ўз фаолиятини Бош котибнинг махсус вакили бошқаради. Жумладан, Марказга 2008-2015 йилларда Мирослав Енча (Словакия), 2015-2017 йилларда Петко Драганов (Болгария), 2017-2023 йилларда Наталья Герман (Молдавия) ва 2023 йилдан буён Каха Имнадзе (Грузия)лар раҳбарлик қилиб келдилар.

Марказнинг асосий мақсади халқаро терроризм ва экстремизм, наркотрафик, уюшган жиноятчилик ва атроф-муҳитнинг деградацияси каби минтақада тинчлик ва хавфсизликка мавжуд ва эҳтимолий таҳдидларни аниқлаш ва бартараф этишда Марказий Осиё давлатларига ёрдам беришдан иборат. Бундан ташқари, Марказ минтақавий ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликда Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги шерикликни ривожлантиришга хизмат қилади [10].

Марказ Марказий Осиё давлатлари ҳукуматлари ўртасида юзага келаётган муаммоларга ечим топиш ва юзага келиши мумкин бўлган таҳдидларни бартараф этиш бўйича мулоқотга кўмаклашади; минтақада фаолият юритаётган халқаро ташкилотлар билан уларнинг тинчликпарварлик сазой-ҳаракатлари ва ташаббусларини рағбатлантириш мақсадида доимий алоқаларни ўрнатади; барқарор ривожланиш ва можароларнинг олдини олиш соҳасида фаолият юритувчи БМТнинг бошқа агентликлари билан ҳамкорлик қилади. Белгиланган мақсадларга мувофиқ Марказ ўз фаолиятида ҳолислик тамойилига амал қилади [14]. У муаммоларга мавжуд ечимларни қўллашни талаб қилмайди, балки Марказий Осиё минтақасининг ўзига хос хусусиятларига мослаштирилган маҳаллий моделларни ишлаб чиқишга кўмаклашишга ҳаракат қилади.

БМТнинг Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази мандатига мувофиқ, Марказ минтақа мамлакатлари ҳукуматлари билан профилактик дипломатия масалаларида ҳамкорлик қилиш ваколатига эга; мониторинг ва таҳлилларни

ўтказиш; минтақавий ташкилотлар билан алоқаларни давом эттириш ва ахборот алмашинувини таъминлаш; “Европа Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти ва бошқа минтақавий ташкилотлар билан алоқаларни давом эттириши, уларнинг тинчликпарварлик саноат-ҳаракатлари ва ташаббусларини рағбатлантириши ваколатларига эга.

Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази терроризмга қарши кураш, атроф-муҳит ифлосланишининг олдини олиш ҳамда табиий ресурсларни бошқариш, минтақа ва минтақа атрофида тинчлик ва барқарорни таъминлашга ҳисса қўшиш, низоларнинг олдини олиш ва қарама-қаршиликларни тинч йўл билан ҳал қилишда минтақа мамлакатларига ёрдам кўрсатиш, минтақавий ҳамкорлик ва мулоқотни ва превентив дипломатия соҳасида салоҳиятни ривожлантириш масалаларида фаолият олиб боради.

Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази БМТнинг тинчликпарварлик фаолиятидаги ўзига хос тузилма ҳисобланади. Бу тузилма БМТ тизимидаги ягона лойиҳалардан бўлиб, дунёнинг бошқа минтақаларида учрамайди.

Марказий Осиё учун превентив дипломатия бўйича минтақавий марказини яратиш ғояси Қозоғистон Республикаси томонидан 1992 йил БМТ Бош Ассамблеясида илгари сурилган [15:36]. Унда превентив дипломатияни “сиёсий, ижтимоий-иқтисодий чоралар тизими” [16:49] сифатида таърифлаган. Шундан сўнг, кейинчалик Марказий Осиё учун превентив дипломатия бўйича минтақавий марказини яратиш ташаббуси Туркманистон томонидан илгари сурилган бўлиб, Марказ изчиллик билан минтақавий ва глобал миқёсда тинчликни сақлаш ва хавфсизликни таъминлаш бўйича концептуал ғояларни илгари суриши [13] мақсад қилинган.

2010 йил апрел ойининг биринчи ярмида БМТ Бош қотиби Пан Ги Мун Марказий Осиё мамлакатларига ташриф буюрди. Ашхободда БМТ Превентив дипломатия маркази қароргоҳида сўзлаган нутқида “БМТ Марказий Осиё давлатлари билан табиий, сув ва энергия ресурсларини бошқаришдаги муаммоларни ҳал қилишда ҳамкорлик қилишга тайёр” эканлигини билдирди.

Бугунги кунда Марказий Осиёда превентив дипломатия сиёсатининг аҳамияти муҳимдир. Марказ минтақадаги можароларнинг олдини олишга, минтақавий муаммолар ечимига хизмат қилади. Бугунги кунда Марказий Осиё жуда кўп сонли ички ва ташқи муаммоларга эга минтақа бўлиб қолмоқда, шунинг учун превентив дипломатия сиёсати минтақадаги мураккаб қарама-қаршиликлар тугунини ҳал қилишга интилаётган барча ижобий кучларни бирлаштирадиган платформа бўлиши мумкин [12:45].

БМТ Бош Ассамблеяси 2017 йил [5], 2021 [6] ва 2023 [7] йилларда Туркменистон ташаббуси билан тақдим этилган “БМТнинг Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий марказидаги роли” резолюцияларини қабул қилди. Мазкур резолюциялар Марказнинг минтақа мамлакатлари ўртасида умумий манфаатдор бўлган масалаларни ҳал этишда мулоқотни кучайтиришга қаратилган саъй-ҳаракатларини эътироф этилади.

Тожикистон ва Қирғизистон ўртасидаги чегара низоларини тинч йўл билан ҳал қилиш масалаларида қўмаклашиш ва воситачилик, Марказий Осиёда терроризм ва зўравон экстремизмга қарши курашиш бўйича минтақавий дастурни амалга оширишни қўллаб-қувватлаш, аъзо давлатларга низоларнинг олдини олиш бўйича миллий стратегияларни ишлаб чиқишда қўмаклашиш масалаларида маълум бир натижаларга эришди. Бироқ, превентив дипломатияни амалга ошириш учун субъектив омил яъни минтақа давлатларининг сиёсий иродаси, ички ва ташқи сиёсати муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам Марказий Осиё учун превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази ташаббусларини давлат раҳбарлари даражасига кўртариш зарурияти мавжуд. Бу жараёнда ҳар икки йилда бир маротаба минтақада мавжуд ва юзага келаётган муаммолар юзасидан Марказий Осиё минтақаси мамлакатлари раҳбарлари ва БМТни жалб қилган ҳолда ташкил этиладиган олий даражадаги мунтазам амалий форумларни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ. Бу минтақада юзага келаётган муаммолари олдиндан аниқлаш ва бартараф этиш имкониятини беради. Бу айниқса минтақанинг экологик, сув муаммоларини ҳал этишда жуда муҳим ҳисобланади.

Марказий Осиёда превентив дипломатия бўйича минтақавий марказининг бевосита иштирокида Марказий Осиё етакчи аёлларининг мулоқоти ва Ёшлар учун превентив дипломатия академияси платформалари амалга оширилди.

БМТнинг Марказий Осиё иқтисодиёти учун махсус дастури

БМТнинг Марказий Осиё иқтисодиётлари учун махсус дастури (*СПЕКА, (United Nations Special Programme for the Economies of Central Asia (SPECA)* Марказий Осиёда субминтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва унинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини кучайтириш мақсадида 1998 йилда ташкил этилган. СПЕКА дастурига Озарбайжон, Афғонистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон давлатлари аъзо ҳисобланади. БМТнинг Европа Иқтисодий Комиссияси (*UNECE*) ва Осиё ва Тинч океани учун Иқтисодий ва Ижтимоий Комиссияси (*ESCAP*) биргаликда ушбу Дастур доирасидаги фаолиятни ҳар томонлама қўллаб-қувватлайди.

1998 йил 26 мартда бир томондан Қозоғистон Республикаси, Қирғизистон Республикаси, Тожикистон Республикаси ва Ўзбекистон Республикаси ҳамда БМТнинг Европа Иқтисодий Комиссияси (ЕИК) ва Осиё ва Тинч океани учун ижтимоий ва иқтисодий комиссия (ЭСКАТО) Марказий Осиё давлатларининг иқтисодий ривожланиш манфаатлари умумийлигини, минтақа давлатлари ўртасида иқтисодий алоқаларни янада мустаҳкамлаш зарурлигини эътироф этиш, Европанинг ва Марказий Осиё билан иқтисодий жиҳатдан бирлаштириш масдасида БМТнинг Марказий Осиё иқтисодиёти учун махсус дастурини (СПЕКА) ташкил қилиш ва уни амалга оширишга қаратилган Тошкент декларацияси [4] имзоладилар.

СПЕКА божхона тартиб-таомилларини соддалаштириш, савдо тўсиқларини камайитириш ва қулай инвестиция муҳитини яратиш орқали аъзо мамлакатлар ўртасида савдо ва сармояни кенгайтириш, минтақавий транспорт ва коммуникация инфратузилмасини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш, қайта тикланадиган энергия манбаларини ривожлантириш ва минтақавий энергия бозорини яратишга ёрдам бериш, трансчегаравий дарёларни улашиш ва иқлим ўзгариши муаммоларини ҳал қилиш, таълим, соғлиқни сақлаш ва бандлик каби инсон ривожланиши масалалари базасидан фаолият олиб боради.

Тошкентда асос солинган мазкур муҳим платформа БМТнинг глобал кун тартибига айланган Барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда минтақавий шерикликнинг амалий механизми сифатида муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам 1998-2024 йиллар давомида дастур доирасида Марказий Осиё минтақасини иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришга қатарилган тижорат, коммуникация, транспорт ва логистика, рақамлаштириш, энергетика, сув ресурслари, экология, гендер тенглиги ва бошқа соҳаларда 400 дан ортиқ лойиҳалар амалга оширилди, минтақа ва минтақа атрофида савдо-сотикни соддалаштириш ва инновацион ривожланиш стратегиялари қабул қилинди.

2023 йил 20 ноябрь куни БМТ Бош Ассамблеясининг “Марказий Осиё иқтисодиёти учун махсус дастурининг йигирма беш йиллиги муносабати билан” [8] деб номланган резолюцияси қабул қилинди.

1998 йилдан 2023 йилга қадар СПЕКА учрашувлари унга аъзо мамлакатлар ҳукумат комиссиялари доирасида ташкил этилган. Бироқ 2023 йилдан бошлаб Озарбайжон ташаббуси билан СПЕКА дастури доирасида давлат раҳбарларининг учрашуви ташкил этила бошланди. 2023 йил 24 ноябрь куни Озарбайжон Республикаси Президенти Илҳом Алиев раислигида Боку шаҳрида БМТнинг Марказий Осиё иқтисодиётлари учун махсус дастури (СПЕКА) биринчи саммити бўлиб ўтди [17]. Марказий Осиё давлатлари раҳбарлари терроризм ва экстремизмга қарши курашиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш

ва инсон салоҳиятини ривожлантириш каби соҳаларда минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлаш муҳимлигини таъкидладилар. Боку саммити якунилари асосида СПЕКАнинг Боку декларацияси [2] қабул қилинди. СПЕКАнинг ҳуқуқий асослари ва мандат ваколатлари унга аъзо давлатларнинг Европа билан ҳам Осиё-тинч океани билан ҳам иқтисодий ҳамкорлик қилишини кафолатлайди. Шу жиҳатдан ҳам бу муҳим дастур ҳисобланади. Чунки, бу масалалар Туркий давлатлар ташкилоти ҳамда Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти назарда тутилмаган. Шунингдек, Туркий давлатлар ташкилотига Тожикистон аъзо эмас, лекин СПЕКА дастурининг бевосита аъзосидир. Бундан ташқари, СПЕКА саммитларида кузатувчи сифатида иштирок этаётган Венгрия, Грузия Кўрфаз араб давлатлари ҳамкорлик кенгаши раҳбарларининг иштирок этаётгани ҳам бу мазкур дастурнинг салоҳиятини ривожлантиради.

СПЕКАнинг навбатдаги лойиҳаларига минтақа мамлакатларининг Афғонистон билан иқтисодий алоқаларни ривожлантириш масласига қаратиш лозим. Бу Афғонистонда урушдан сўнг трансфғон йўлагини тўла ишга тушириш орқали минтақада қулай транспорт-коммуникация алоқаларини йўлга қўйиш имкониятини бериши мумкин. Шунингдек, бизнингча, Марказий Осиё мамлакатларининг ўзаро фаол ҳамкорлиги келажакда СПЕКАнинг институционаллашувига хизмат қилиши керак. Демак иқтисодий алоқалари ривожлантириш орқали иқтисодий салоҳиятини юксалтириш имкониятлари мавжуд. Бу борада СПЕКА доирасида янги ташаббус ва имкониятларни ишга солиш зарурияти мавжуд. Марказий Осиё давлатларининг умумий муаммоларни ҳал этиш ва минтақада барқарор ривожланишга эришиш учун СПЕКА доирасида минтақавий ҳамкорликни мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ.

БМТ шафелигида Оролбўйи минтақаси учун Инсон ҳавфсизлиги бўйича кўп томонлама шериклик Траст жамғармаси

БМТ тизимида кўптомонлама шекрикликка асосланган махсус фондлар мавжуд. Жумладан, гуманитар жамғармалар, тинчлик ва ўтиш даври жамғармалари, тараққиёт жамғармаси, иқлим ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш фондлари, глобал, минтақавий ва мамлакат даражасидаги жамғармалар шунингдек, маълум бир минтақани қайта тиклаш ривожлантириш, ёки маълум бир мақсадларни амалга оширишга қаратилган транзит жамғармалари фаолият олиб боради. Уларнинг фаолиятни мувофиқлаштириш бўйича БМТда 2004 йилда кўптомонлама шериклик Траст фонд офиси [3] ташкил этилган бўлиб, мавзкур офис молиялаштириш бўйича экспертиза маркази ҳисобланади.

Марказий Осиё минтақасида Орол денгизи ва Оролбўйи ҳавзаси йирик экологик муаммога айланган. Ушбу ҳудудда рўй берган экологик инқироз иқтисодий, ижтимоий, табиий ва тиббий зарар келтирмоқда. Орол фожеаси XXI асрнинг дастлабки ўн

йилликларидаёқ минтақавий даражадан глобал муаммога айланиб бормоқда. Минтақа мамлакатлари Орол денгизи муаммоси ва унинг оқибатларини бартараф этиш учун миллий, минтақавий ҳамда глобал даражада ҳаракат қилмоқда. Жумладан, бу борда Марказий Осиё давлатлари турли донор давлатлар билан ўзаро ҳамкорликдан ташқари, деярли ўттиз йилдан буён Орол муаммосини БМТ даражасига олиб чиққан ҳолда халқаро ҳамжамият эътиборини ушбу муаммога берфарқ бўлмасликка даъват қилмоқда.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йилнинг сентябрида БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзга чиқиб, Орол денгизи қуриши оқибатларини бартараф этиш учун халқаро саъй-ҳаракатларни фаол амалга ошириш зарурлигини таъкидлади [18]. 2018 йил 27 ноябрда БМТ қароргоҳида ташкил этилган олий даражадаги тадбир асосида БМТнинг Оролбўйи минтақаси учун инсон ҳавфсизлиги бўйича кўпшериклик траст фонди (*UN Multi-Partner Human Security Trust Fund for the Aral Sea region in Uzbekistan (MPHSTF)*) расман фаолиятини бошлади.

Оролбўйи ҳавзасида иқтисодий, ижтимоий, тиббий ва экологик муаммоларини бартараф этиш борасида кенг қўламли тадбирларни ташкил этиш, минтақадаги ушбу долзарб муаммога жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини қаратиш, техник ва молиявий ресурсларни жалб қилиш, давлатлар ва халқаро ташкилотларнинг донорлик ёрдамлари ва беғараз кўмаklarини мувофиқлаштириш, энг муҳими Орол инқрози оқибатларига қарши самарали ишларини ташкил этиш Траст жамғармасининг асосий вазифасидир. Жамғарманинг иқтисодий ва молиявий манбалари БМТнинг кўпшериклик траст жамғармасининг Нью-Йоркдаги офиси томонидан амалга оширилади.

Япония, Норвегия, Нигерия, Қозоғистон, Жазоир, шунингдек, қатор нодавлат ташкилотлар вакиллари ушбу фонд фаолиятини қўллаб-қувватлади. Хусусан, 2018 йилнинг ўзидаёқ Норвегия фонд жамғармасига 1,2 миллион АҚШ доллари миқдорида маблағ ажратди. Ўзбекистон ҳукуматининг фонд жамғармасига ҳар йили 2 миллион АҚШ доллари ажратиши белгиланди [9]. Бундан ташқари, БМТ тузумлалари, Европа Иттифоқи, Финляндия, Корея, Ал-Валиид жамғармаси ва бошқа ташкилотлар ҳам ушбу жамғармага молиявий ҳамкорлар сифатида иш олиб бормоқда.

Ўзбекистон, Финляндия, Корея Республикаси ва Европа Иттифоқи ҳукуматларининг 9,1 миллион АҚШ доллари миқдоридаги молиявий кўмаги асосида глобал СОВИД-19 пандемияси чекловларга қарамай, Траст фонд ўз фаолиятида бир неча муҳим ютуқларга эришди, хусусан, Тахтакўпир ўрмон хўжалигининг техник ва молиявий имкониятларини яхшиланди, бунинг натижасида 3 минг гектардан ортиқ ерга қуриган ерда саксовул экиш, қурғоқчиликка чидамли ўсимликлардан кўчат етиштириш учун 49 гектар майдон ва 58 гектар яйлов майдонларида кўчатлар барпо этилди, қуруқ денгиз тубида 2 та илмий

экспедиция ўтказилди, 1500 та турли нуқталардан 30 дан ортиқ ўсимлик турлари аниқланди ва улар қуриган денгиз тубига экиш учун тавсия этилди. Нукус шаҳар перинатал марказида антенатал ўлим даражасининг 40 фоизга, Беруний ва Қўнғирот перинатал марказларида эрта туғилган чақалоқлар ўлимининг мос равишда қарийб 30 ва 17 фоизга камайишига олиб келди [1;7-8]. Жамғарма 2022 йилда 2 242 300 АҚШ доллари миқдоридаги маблағларни ўз фаолиятида амалга оширган ҳолда, шу йили Германия давлатининг ҳам бегараз ёрдаimini қабул қилди [1:2].

Траст жамғарманинг ташкил этилиши Орол муаммоси ечимига ўзига хос трансформацион ёндашув сифатида юзага келди. Чунки Орол муаммоси бугунги кунда экологик муаммодан кенг кўламли антропоген фалокатлардан бирига айланиб бормоқда. Орол ва Оролбўйи ҳавзасидаги жиддий экологик вазият шу ҳудудда истимоқмат қилаётган аҳоли генофондига ҳам таъсир кўрсата бошлади. Жамғарма ташкил этилгунга қадар муаммога асосан экологик инқироз сифатида баҳо берилди ҳамда асосан Орол денгизи қуриши, флора ва фаунанинг фаолокатга юз тутиши ҳамда шу кабиларнинг оқибатини юмшатишга эътибор қаратилди. Мазкур жамғарманинг тузилиши эса бевосита Оролбўйида истиқомат қилаётган аҳолининг иқтисодий, ижтимоий, тиббий, экологик ва бошқа муаммоларига ҳам жиддий эътибор қарата бошлади. Шунингдек, Траст жамғарма ўз фаолиятида ушбу ҳудудда янги экологик инфратузулмаларни яхшилаш, табиий ресурсларини бошқариш, янги иш ўринларини яратиш, таълим, илм-фан ва соғлиқни сақлашда самарали услубларни жорий этиш ишларини йўлга қўйиш, аёллар ва ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини ривожлантириш каби ишларини амалга ошириши мақсадга мувофиқ.

Хулоса ва таклифлар

БМТнинг ўнга яқин Марказий Осиё минтақасига оид махсус дастурлари мавжуд. Улар Марказий Осиёда превентив дипломатияни ривожлантириш, минтақа иқтисодиёти учун махсус дастурларни амалга ошириш, инсон ҳуқуқларини таъминлаш, Оролбўйи минтақаси учун Инсон ҳавфсизлиги бўйича кўп томонлама шериклик олиб бориш каби йўналишларда фаолият олиб бормоқда. Марказий Осиёда превентив дипломатия бўйича минтақавий марказ БМТ ташкилоти тизимидаги ҳоиригача ягона ва ноийб тузулма сифатида фаолият олиб бормоқда. Мазкур марказ Марказий Осиёнинг сув ресурслари, энергетика муаммоси, ўзаро ҳамкорликни янада ривожлантириш, савдо-сотиқ айланмасини ошириш каби йўналишларда кенг фаолият олиб бормоқда. Бироқ бизнингча, мазкур Марказ фаолиятини давлат раҳбарлари даражасига кўратиш вақти келди. Ўзбекистон ташаббуси билан ташкил этилган БМТ шафелигидаги Оролбўйи минтақаси учун Инсон ҳавфсизлиги бўйича кўп томонлама шериклик Траст жамғармаси минтақа экологик барқарорлигини

таъминлашга қаратилган йирик ташаббус сифатида намоён бўлди. Бизнингча, Ўзбекистонда БМТнинг Марказий Осиё мамлакатлари иқтисодий, ижтимоий, маданий ривожланиши муаммоларини ўрганувчи ҳамда Барқарор тараққиёт масалаларини таҳлил қилишга қаратилган минтақавий марказини ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бу марказ минтақанинг барқарор ривожланишига, мавжуд ва юзага келдиган муаммоларга ўзаро ҳамкорликда ечим топиш имконини беради.

Манба ва адабиётлар:

1. Annual Report 2022 UN Multi-Partner Human Security Trust Fund for the Aral Sea region in Uzbekistan (MPHSTF). – Tashkent. 2021. – P. 2.
2. Baku Declaration of the Summit of Heads of State and Government of the Member States of the United Nations Special Programme for the Economies of Central Asia – SPECA (Baku, 24 November 2023). <https://unece.org/speca/baku-declaration>
3. Official web site of The United Nations Multi-Partner Trust Fund Office (MPTFO) - <https://mptf.undp.org/page/who-we-are>
4. Tashkent Declaration for the UN Special Programme for the Economies of Central Asia (SPECA) signed 26 March 1998.
5. UN General Assembly Resolution “Role of the United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia” A/RES/72/7. Resolution adopted by the General Assembly on 17 November 2017.
6. UN General Assembly Resolution “Role of the United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia” A/RES/75/272. Resolution adopted by the General Assembly on 16 April 2021.
7. UN General Assembly Resolution “Role of the United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia” A/77/L.53. Resolution adopted by the General Assembly on 16 April 2021.
8. United Nations Resolution A/RES/78/9 about Commemoration of the twenty-fifth anniversary of the United Nations Special Programme for the Economies of Central Asia. Resolution adopted by the General Assembly on 20 November 2023.
9. БМТ шафелигида Оролбўйи минтақаси учун траст фонди ташкил этилди // <https://daryo.uz/k/2018/11/29/bmt-shafeligida-oralbo%CA%BByi-mintaqasi-uchun-trast-fondi-tashkil-etildi/> (30.12.2018)
- :БМТнинг Марказий Осиё учун Превентив дипломатия бўйича минтақавий маркази расмий сайти // <https://unrcca.unmissions.org/ru>
10. Комилов А. Ўзбекистон ташқи сиёсатида Янги Марказий Осиё. Янги Ўзбекистон. 2024 йил 14 август, 162-сон.

11. Малышев Д.В. Превентивная дипломатия ООН в Центральной Азии. Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25. Международные отношения и мировая политика. 2010. № 2. -С. 45.
12. Официальная сайт министерство иностарнных дел Туркменистан. Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию «Роль Регионального центра ООН по превентивной дипломатии для Центральной Азии» // <https://www.mfa.gov.tm/ru/news/522>
13. Письмо Генерального секретаря от 7 мая 2007 года на имя Председателя Совета Безопасности. // РЦПДЦА // https://unrcca.unmissions.org/sites/default/files/mandat_ru_0.pdf
14. Рахматуллаев Э. Нужна ли Центральной Азии превентивная дипломатия? Мировая экономика и международные отношения, 2007, № 10, - С. 36.
15. Рахматуллаев Э. Превентивная дипломатия: теория, практика и ее перспективы в Центральной Азии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. – Москва. 2008. – С.
16. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Марказий Осиё иқтисодиёти учун махсус дастури — СПЕКА саммитидаги нутқи. Янги Ўзбекистон. 2023 йил 25 ноябрь.
17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 72-сессиясидаги нутқи. Халқ сўзи, 2017 йил 20 сентябрь.